

FARKLI BOYUTLARIYLA KADIN ÇALIŞMALARI

Editörler

Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY

Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF

E K İ N
Basım Yayın Dağıtım

2020

© 2020 Ekin Yayınevi

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

Sertifika No: 0607-16-008681

ISBN: 978-625-7983-35-8

Sayfa Düzeni / Kapak Tasarımı: Aslı AYRANCI

Baskı ve Cilt:

Sonçağ Yayıncılık

Matbaacılık Reklam

San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı

48/48 İskitler - Ankara

Tel.: (0312) 341 36 67

Sertifika No: 25931

Baskı Tarihi: Ocak 2020

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.

Durak Sk. No: 2 Osmangazi / BURSA

Tel. : (0.224) 220 16 72 - 223 04 37

Fax.: (0.224) 223 41 12

e-mail: info@ekinyayinevi.com

www.ekinyayinevi.com

ÖNSÖZ

Tarihin ilk çağlarında erkeklerle eşit koşullarda yaşadığı, çalıştığı ileri sürülen kadınlardan günümüz dünyasında bahsederken çok da eşitlik kelimesini kullanamamaktayız. Dünya Bankası'nın verilerine göre Dünya nüfusunun %49.5'ünü kadınlar oluştururken (<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS>); Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre de Türkiye nüfusunun %49.8'ini kadınlar oluşturmaktadır. Toplumun oluşturan fertlerin güçlendirilmesi toplumların refahını sağlamada çok önemli bir koşuldur. Sadece erkeklerin refahı ve mutluluğunun sağlandığı toplumların sağlıklı olduğu söylenemez. Ailede çocukların sorumluluğunu en fazla üstlenen bireyler olan kadınlar mutsuz ise mutlu nesillerin yetiştirilmesi daha zor olacaktır. Toplumun kadına ilişkin öngördüğü roller ağırlıklı olarak eş ve anneliğe ilişkin olduğunda çalışma hayatı, kendini gerçekleştirme veya sosyal hayata katılımıyla ilgili faaliyetlerde bulunması kısıtlı bir hâl olabilir. Halbuki toplumun bir parçası olarak kadınların sosyo-ekonomik, kültürel ve politik haklar bakımından erkeklerle eşit haklara sahip olmaları ve bunları kullanabilmeleri gerekir.

Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi gibi uluslararası bazı kuruluşların yanı sıra ülkemizde de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kadınlara yönelik çalışmaları gittikçe artmaktadır. Bakanlığa bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kadınlar ile erkeklerin eşit haklara sahip olmalarının sağlanması, kadınların güçlendirilmesi ve her türlü ayrımcılığa ve şiddete karşı korunmaları amacıyla çalışmalarda bulunmaktadır. Diğer bakanlıklar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının da kadınlar konusunda ayrı ayrı çalışmalarının yanı sıra birbirleriyle de kadınların güçlendirilmesi amacıyla işbirliği çalışmaları bulunmaktadır. Bunların dışında üniversitelerin de kadın çalışmaları yapan araştırma merkezlerinin sayısı ve bu konudaki faaliyetleri de her geçen gün artmaktadır. Bu merkezlerin düzenlediği ulusal ve uluslararası sempozyumlarla da farkındalık arttırılmakta ve kadınların yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri konusunda farklı çalışmalar bir araya getirilmektedir.

Kadına ilişkin çalışmalar son yıllarda gerek dünyada gerekse ülkemizde daha fazla ses getirmeye başlamıştır. Şiddet yaşayan, eğitim olanaklarına erişemeyen, işgücüne dahil olamayan, çalışma hayatında yer alsa bile erkeklerle eşit fırsatlara sahip olamayan, savaşlarda ve göçmen konumuna düştüğünde en çok zarar gören kadınların varlığı gerek uluslararası, gerekse ulusal istatistiklerde ve bu konularla ilgili çalışmalarda açıkça ortaya konulmaktadır. "Farklı

Boyutlarıyla Kadın Çalışmaları” isimli bu kitabımızda kadınlara ilişkin farklı konularda yapılan çalışmalarını bir araya getirdik. Kent kadınlarının yanı sıra kırsalda yaşayan kadınlara da yer verdiğimiz kitabımızda kadınlara ilişkin 30 çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında 8-9 Mart 2019 tarihlerinde Yalova Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YÜKAM) ile Giresun Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (GÜKAM) işbirliğiyle düzenlenen III. Ulusal Kadın Sempozyumu’nda sunulan bazı bildiriler de bulunmaktadır. Kitapta kadınların çalışma hayatının yanı sıra aile içi şiddet, mesleki eğitim, kırsalda ve sanatta kadın, göç ve kadın, kadınların siyasi eğilimleri ve yaşadığı dönemi etkileyen bazı güçlü kadınlara ilişkin çalışmalar vardır.

Kitabın kadınlara yönelik yapılacak verimli çalışmalara, kadınların ve ailelerinin hayatlarını güzelleştirecek yeni politikalara ışık tutmasını temenni ediyoruz. Kitabın yazımında emeği geçen bütün yazarlara teşekkür ediyoruz.

Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF

KARADENİZ'DE HAYVANCILIK FAALİYETLERİN DE KADINLARIN YERİ VE ÖNEMİ¹

Dr. Öğretim Üyesi Nazım KURUCA²

Prof. Dr. Metin AKAR³

GİRİŞ

Türk kültüründe çobanlık tabirinin bozkır coğrafyasında büyük organizasyonu idare eden kişiler için kullanıldığını ifade etmek gerekir. Çobanlar, maiyetinde bulunu göçerlerin ve hayvan sürülerinin hayatını sürdürebilmesi için böyle bir organizasyonu yönetmek zorundadır. İster aylar süren göçlerde olsun, isterse daha kısa süren konargöçer hayata dair uygulamalarda olsun göçer sosyal hayatı yakından ilgilendirmektedir. Göçe kadar önemli olan başka bir durum ise göç için yapılan hazırlıklardır. Bayram havasında geçen bu hazırlıklar çok telaşlıdır ve bu sırada telaştan işler birbirine de karışabilir. Çoluk çocuk, erkek kadın herkes için yapılacak bir iş vardır. Yolda yenecek erzaklar hazırlanır ve herkes ihtiyaç duyacağı giyecekleri hazırlar (Çetin, Yılmaz, 2014: 33). Kadınlar, çocuklar ve erkekler en güzel elbiselerini giyer, başta yaylada bulunmayan meyve, sebze gibi yayladakilere götürecekleri hediyeleri hazırlar, bunları sırt sepetlerine yerleştirirler. Tirebolu ve köylerinde “camadan” diye bilinen ve özellikle keçi ya da koyunyününden yapılan heybelere hazırlanan bu hediyeler yerleştirilir. Yaylaya giden bu göç kervanı sırtlarındaki sepet ve camadanları ile yürüyüşe başlarlar (Çelik, 2014: 66).

Çobanlık, bir sanat işidir. Çobanlığın eğitimi olmadığı için çoğu kez usta çobanlarla vakit geçirilerek öğrenilir. Çobanlık zeki, bilgili ve becerikli, sorumluluk sahibi, pratik uygulama konusunda uzman bir çobanın sürdürebileceği bir meslektir. Çünkü sürü mal sahibinden veya kapalı mekândan çıkıp çobanın

¹ Bu çalışma Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından SOS-BAP-A 150219-55 nolu “Karagöl Dağı Civar Obalarında Yaylacılık Faaliyetleri” başlıklı olarak desteklenmektedir.

² Giresun Üniversitesi, badali28@hotmail.com

³ İstanbul Aydın Üniversitesi, metinakar@aydin.edu.tr

sorumluluğuna geçtiği anda çoban hiç kimseden yardım göremez ve kendi imkânları ile sorumluluğunu yerine getirmek zorundadır. Sürü ile baş başa kalan çoban artık her türlü sorunda doğru ve hızlı düşünme, sağlıklı karar verme ve daha doğrusu kendisi olma fırsatını bulur (Özdemir, Kaplan, 2013: 445). Buradan, nasıl çoban sürüyü koruyup kollamak ve doyurmakla sorumluysa, bu liderlerin de milletin idaresi ve iâşesinden sorumlu oldukları, yani çobanlığın ve liderliğin işlevsel olarak paralellik gösterdiği çıkarılabilir. Çobanlığın, liderliğe hazırlık olarak algılanması da düşünülebilir. Destanlarda, İlahi dinlerde peygamberlerin yapmış olduğu çobanlığa benzer çobanlık yapmak, bu mesleğin kutsal görülmesinde etkili olmuştur (Özdemir, Kaplan, 2013: 444). Türk kültüründe çobanlık tabiri sıkça kullanılmakla beraber zaman içinde bu tabirin terk edilmeye başlandığını söylemek gerekir. Özellikle asırlar öncesinde yöremizin Türkleşmesi sırasında büyük yararlılıklar gösteren beyin bir adının da çoban olması bunu doğrulamaktadır. Yine Anadolu'nun muhtelif yerlerinde çoban adıyla anılan büyük sufilerin de yer aldığını ifade etmek gerekir. Anadolu'nun fethi sırasında Orta Karadeniz bölgesinin Türkleşmesi sürecinde Çobanoğulları Beyliğinin önemli hizmetleri yerine getirdiği bilinmektedir. Orta Karadeniz bölgesinin XIII. yüzyıl başlarında Türkleşmesi sürecinde Emir Hüsametdin Çoban Bey'in büyük katkıları olmuştur. Bu beylik bölgenin imar ve iskânında birçok müessesenin bu yörede inşa edildiği bilinmektedir. Yaklaşık yüz yıl kadar süren bu beyliğin yerine daha sonra Candaroğulları Beyliğinin geçtiği görülmektedir.

Anadolu'nun fethedilmesinde kolonizatör Türk dervişlerinin büyük hizmetlerinin olduğunu görmekteyiz. Bu dervişlerden bir tanesi de Tunceli ve havalisinin iskâna açılmasındaki rolüyle Şeyh Çoban'dır. Öte yandan güçlü bir konargöçer geleneğe sahip bir toplulukta Çoban isminin sık kullanıldığı malûmdur. Dolayısıyla konar-göçerler arasında Şeyh Çoban isimli birden çok dervişin yaşamış olma ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu çerçevede, çalışmada tespit edilen Şeyh Çoban isimli ocak, cemaat, zaviye, türbe, mahalle ve köyler arasındaki bağlantılar gösterilecek olup, bunlar arasındaki ilişki ve irtibat hususundaki nihaî değerlendirme okuyucunun takdirine bırakılacaktır (Gülten, 2014: 96). Çobanların nizam ve intizamın sağlanmasındaki rolünü sadece hayvan sürülerine ait uygulamalarda görmemek gerekir. Büyük meziyetlere sahip olan çobanlar aynı zamanda idaresinde ve maiyetinde bulunan insan unsurlarının da bu nizam ve intizam esaslarına göre idare etmektedir (KK:3).

Konargöçerler zamanla, kurulu bulunan şehir veya köylere giderek orada yerleşik bir hayatı seçmiş oldukları gibi, yine konar-göçerlerin hiç kimsenin yaşamadığı boş bir toprak parçasını, ormanlık bir araziye veya bataklık bir böl-

geyi düzenleyerek oraya yerleşip şenlendirdikleri görülmektedir (Sayılır, 2012: 571). Şeyh Çoban, Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma serüveninde ön plana çıkmış bir Vefaî şeyhidir. Ayrıca, merkezi Tunceli'nin Mazgirt ilçesi olan Çoban Dede veya Şeyh Çoban isimli Alevi ocağının da kurucusu olarak kabul edilmektedir. O da muhtemelen pek çok derviş gibi, Moğol istilası sırasında aşiretiyle birlikte Anadolu'ya gelmiş ve kısa bir süre sonra zaviyesini kurarak tasavvufî fikirlerini yaymaya başlamıştır (Gülten, 2014: 95). Doğu Karadeniz yaylalarında çobanlık özel bir meslek olmayıp kadın, erkek ve çocukların birlikte yaptıkları bir meslektir. Çobanlık daha çocuk yaşta itibaren öğrenilmeye başlanılan bir meslektir. Çocuklar kuzu/oğlak güderek çobanlığı öğrenirler. Çocuklar kuzu ve oğlak olarak büyüttükleri hayvanlarını daha sonra sürülerinde de güdecekleri için çok iyi tanımaktadır. Karadeniz'de büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ayrı olarak otlatılmakta ve bunların çobanları da ayrı olarak hayvanlarına çobanlık yapmaktadır (KK.1).

PROBLEM

Ülkemizin tarım ve hayvancılık üretiminde kadınların inkâr edilemez katkıları bulunmaktadır. Özellikle kırsal alanda sürdürülen hayvancılık faaliyetlerinin şekillenmesinde kadınların bilgi ve tecrübelerinin belirleyici bir özelliği vardır. Doğu Karadeniz bölgesinde asırlardır sürdürülen göçer hayatın içinde yer alan gizli kahramanlar yine kadınlardır. Ülkemizin ekonomik ve sosyal hayatı üzerinde bu kadar katkısı olan kadın çobanlarımız hakkında ciddi ve yeterli bilimsel çalışmanın yapıldığını söylemek mümkün değildir. Yaylaları üretim merkezi haline getiren kadınlarla yapılan görüşmelerde yaşadıkları problemleri çalışma ekibine anlatmışlardır. Kadın çobanların hayvancılık ve yaylacılık konusunda yaptıkları konuşmalar hem yazılı hem de sesli olarak kayıt altına alınmıştır. Yaylacı kadınların en ciddi problemlerinin sosyal güvence altına alınmamış olmaları ve ürünlerinin gerçek değeri üzerinden pazarlayamamaları olarak tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Yapılan çalışma özgün bir çalışma olup, konuya kaynak teşkil etmesi gayesiyle literatür çalışması yapılmış ancak bu konuda sınırlı kaynaklara ulaşılabilmıştır. Çalışmanın önemli bir kısmını arazi çalışması meydana getirmektedir. Yüzyüze yapılan görüşmelere dayanan çalışma arazide yapılan gözlemler ile de desteklenmiştir. Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi çerçevesinde yapılan "Karagöl Dağı Civarında Yayla ve Yaylacılık" konulu çalışmanın bir

bölümünü teşkil eden bu çalışmanın büyük bir kısmı arazi çalışmasından meydana gelmektedir. Arazi çalışmasında bilgilerine müracaat edilen kadın yaylacılardan elde edilen bilgiler çalışmanın ana gövdesini teşkil etmektedir.

TARİHTEN GÜNÜMÜZE ÇOBANLIK KÜLTÜRÜ

Bozkır toplumları geçimlerinin önemli bir kısmını hayvancılık ile sağladıkları için hayvancılığa ait birçok kültürel uygulamayı da bozkır medeniyetinin sayfaları içinde bulmaktayız. Bozkır medeniyetinin zorlu doğa şartlarına neşet etmesi ve bu coğrafyada canlıların hayatlarının sürdürebilmeleri oldukça zordur. Çobanlar bu zorlu şartlarda hayatını sürdürmek zorunda olan ailelerini ve geçim kaynakları olan hayvanlarını büyük bir maharet ile sevk ve idare etmektedir. Bu sevk ve idare ciddi bir bilgi birikimine ve bu bunun hayata uygulanması sırasında beceriye ihtiyaç duymaktadır. Doğaya karşı gösterilen bu yaşam mücadelesi zaman içinde birçok birikimi de beraberinde getirmektedir.

Türk kültürü özelinde kültürü besleyen meslekî kültürel kaynaklar içinde çobanlık ve hayvancılık kültürünün oldukça önemli bir yeri vardır. Türk toplum hayatında, benzer diğer toplumlarda olduğu gibi göçerevli dönemlerde organize bir hal alan ve tarımcı dönemlerde de belirleyici olan hayvancılık etrafında zengin bir kültürel bellek oluşmuştur (Aça, 2018:102). *“Bozkır çobanlığı gelişimini M.Ö. 2. bin yılın başlarından sonra da sürdürmüştür. Bu gelişmiş coğrafyanın genişliğine göre büyük sürülerin oluşumu, ata binme ve iklim şartlarına bağlı olarak devam etmiştir. Bu faktörler bozkır toplulukları arasında büyük bir gelişimi zorunlu kılmıştır. Tarım ve yerleşik olarak hayvan beslemeyi bırakan bozkır insanı mevsime göre yeşil otlak aramak üzere sınırlı göçler ve nihayet at üzerinde tam bozkır çoban yaşamına geçmiştir. Çoban bozkırlılar arasında sürülerin varlığı çevreyi genişletme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Bu durum sosyal nedenlerden oluşmuştur. Hatta sürülerin uzun zaman yaşamasını sağlamak için gerçekleştirilmiştir. İtinah bir şekilde sürülerin güdülmesi ve konar- göçer hayat tarzı çok hayvana bakmayı ve çok geniş sahadan faydalanmayı zorunlu kılmıştır. M.Ö. 2. bin yılın başlarında ata binme sayesinde hareketli yaşayış çabuk yayılmaya başlamıştır”* (Durmuş, 2014:278).

Otlatma, yaymaya götürme, yaylıma çıkarma, hayvan gütmeye gibi tabirlerle yapılan bu iş, meteorolojiyi, veterinerliği, toprağı, tabiatı, yem bitkilerini bilmek gibi derin bir bilgelik ister. Peygamber mesleği olarak da bilinen çobanlık, mukaddes bir vazife olarak kabul görür. Çobanlık, usta-çırak ilişkisine dayalı olarak yapılır. Mal sahiplerince, Mart-Nisan gibi bahar aylarında çobanlar tutulur. “Çoban durma” denilen bu işlemden sonra herkes kendi sürüsünün

çobanıdır artık. Hayvan başı, yani mal sayısınca anlaşma yapılarak davarı, sürüyü teslim alan çobanın; giyeceği, karnının doyurulması da hayvan sahiplerinin görevidir. Para, ekseriyetle koç tesliminde verilir (Türker, 2012: 86).

İki kuşak önce otlığın bol olduğu zamanlarda 50 hayvanlık sürü bir ailenin ekonomik olarak bağımsız kalması için yeterliydi. Otlak kiralamanın devreye girmesiyle bir ailenin geçinebilmesi için gerekli asgari koyun sayısı 100'e çıktı (Lindner, 2000: 105). Türkiye'de en tipik obalara Ordu-Giresun genlerindeki dağlık mıntikalarda rastlanmaktadır. Ordu-Giresun obaları aşağı yukarı 1500- 2000 metre irtifalar arasında birbirlerinden az çok geniş aralıklarla ayrılmış harçsız taştan yapılmış ve hartama ile örtülü, küçük ve basık, ortalama 5-20 İptidaî meskenden mürekkep yayla yerleşmelerine, yaylaklara tekabül eder. Kulübelerin önlerinde ekseriya bazı sebzelerin yetiştirildiği etrafı alçak duvarlarla çevrili bağlak adı verilen bir takım bahçeler bulunur (Tanoğlu, 2010: 24). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, hayvancılığın tercih edilen bir ekonomik model olmaktan uzaklaşması ve yurt içine ve dışına geçimlik temelli göçlerin giderek yaygınlaşması hayvancılığa ve bu bağlamda çobanlığa olan rağbetin azalmasına sebep olmuştur. Pek çok yayla yerleşiminin hayvancılık ekseninde işlevini yitirmesi, buraların terk edilmiş alanlar haline dönüşmesinde etkili olmuştur. Bu durum, geleneksel meslekî bilginin önemli unsurlarından biri olan geleneksel meslek hukuku uygulamalarının kullanımından düşmesine sebep olmuştur (Aça, 2018. 102).

Foto 1: Giresun-Karayaka Obası

Çobanlıkta çok önemli rol oynayan mevsimler, yörede “yaz çoban(lığ)ı” ve “kış çoban(lığ)ı” şeklinde iki farklı uygulamayı beraberinde getirmektedir. Kış çoban(lığ)ında sadece koyun ve keçiler söz konusudur. Büyükbaş hayvanlar, kuzu ve korutlar (keçi yavrusu) soğuk iklim şartlarında hayatta kalamayacakları için bu mevsimde dışarı çıkarılmazlar. Yaz çoban(lığ)ının süresi altı aydır. Kış çoban(lığ)ı ise hayvanların merekte (samanlıkta) fazla ot ve saman olmadığı, havanın hayvan olatmaya elverişli olduğu dönemde günün sıcak saatlerinde köy merkezine yakın yerlerde otlatılmasıdır (Özdemir, Kaplan, 2013: 446). Giresun ve yakın köylerde yer alan köy-yayla arasındaki otlaklar genellikle “mezra” ve “mere” olarak adlandırılır. Köylere yakın olmasından dolayı da bu otlaklar geçiş yerleri olarak da kabul edilmektedir (KK:7).

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE ÇOBANLIK KÜLTÜRÜ

Anadolu’ya Türk akınlarının 11. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde başladığı görülmektedir. Bu akınlar hiçbir kesintiye uğramadan ve bütün Türk boylarını kapsayarak yaklaşık iki yüz sene devam etmiştir. Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesinde en mühim rolü oynayan Türk boylardan biri de Çepnilerdir. Anadolu’daki Çepni yayılması XIII. yüzyılda yani 1240 yılındaki Baba İshak Türkmenlerinin ayaklanması veya Moğol baskısı ile ilgili olmalıdır (Sümer, 1992:241). Giresun yöresini yurt tutan göçerlerin önemli bir kısmını, Oğuzların Çepni boyuna mensup unsurların teşkil ettiği bilinmektedir. Çepniler, Türkiye Selçukluları ile Türkmen beylikleri döneminde bölgenin fethinde ve iskâna açılmasına önemli hizmetleri olmuştur (Sümer, Çepniler). XVI. yüzyıla ait arşiv kayıtlarında Doğu Karadeniz bölgesine ait zengin bilgilere ulamak mümkündür. Bu arşiv kayıtlarından olan 1515-1532 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden defterlerde, Giresun ile ilgili kayıtlar Çepni Vilâyetine tâbi “Vilâyet-i nâhiye-i Çepni” adıyla kaydedilen bölümlerde bulunmaktadır (Bostan, 1997:121). Yaylaya asıl kimliğini kazandıran fiziksel özelliği değil onun sosyal hayat içindeki konumu, yani beşerî yanıdır. Her varlığın insanla olan ilişkisi ve bunun düzeyi onun gerçek ve geçerli kimliğini oluşturur (Çelik, 2014: 59).

Hayvanlar üstleri açık ve etrafları taşla çevrilmiş ağaçlarda barınırlar. Obalar senenin yalnız bir kısmında meskündür. İlk yaz sıcakları ile beraber dolan obalar ki soğukları ile beraber boşalır, aşağı yukarı tamam ile hayvancılıkla geçinen obalar halkı hayvanları ile beraber daha aşağılarda vâdilerdeki yerleşme yerlerine, kışlaklarına inerler (Tanoğlu, 2010: 24). Çobanlık hakkında bir mesleki eğitim olmayıp, geleneksel hayatın içinde kadın, erkek, çocuk ve yetişkinlerin sürdürdükleri bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar çok küçük yaşlarda büyüklerinin çobanlık konusundaki uygulamalarını bizzat göre-

rek bazı ufak işleri de yaparak bu mesleği öğrenirler. Karadeniz’de çocuklar çobanlık mesleğine önce kuzu ve oğlakların güdülmesi işiyle başlarlar. Çocuklar kuşluk vakti büyükler koyunları sağma işini yaparken kuzuları bahçelerde taze otların olduğu yerlerde otlatırlar. Kuzu otlatma işini kız erkek bütün çocuklar yaparlar. Bu işlerin sürdürüldüğü sırada kuzu ve koyunların birbirine katılmasına dikkat edilir. Çobanlar koyunları tamamen sağmazlar, kuzular için de süt bırakırlar. Koyunlar günde ortalama 300-400 gram süt verirler. Koyunların sağılma süresi duruma göre 120-150 gün kadar devam etmektedir (KK:1).

Foto 2: Giresun-Avşar Obası

Karadeniz yaylalarında zorlu arazi şartlarında sürdürülen hayvancılık faaliyetleri bilgi, birikim ve bunun hayata uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle yöre kadınları atadan görme bilgileri günün şartlarına uyarlayarak bu zorlu arazileri birer üretim merkezi haline getirmişlerdir (KK: 8). Çobanlar, geleneksel ekolojik ve teknik bilgilerini dinamik, katılımlı bir eğitim süreci ile edinirler. Çocuk yaşlarından itibaren aile büyükleri ile birlikte yaylalarda ve köylerde koyun sürülerini otlatmaya başlayan çoban adayları, meslekî bilgi ve tecrübelerini uzun süreli bir gözlem ve uygulamaya borçludurlar. Hayvanlar için elverişli

otların türleri, hayvanların ideal yayılım zamanları, hayvan hastalıkları ve bunların tedavi biçimleri, hava durumunun tahmini, yabani hayvanlardan koruma ve korunma gibi pek çok mesleki bilgi birikimi, geleneksel usullerle edinilmektedir (Aça, 2018: 96). Anadolu'nun önemli bir kısmında koyun vergileri Nisan ayında toplanmaktadır. Vergilerin kuzulamadan sonra ya da kuzuların süttan kesilmesinden sonra toplanılacağı ifade edilmektedir. 15. yüzyılda iki hayvana karşılık bir akçe uygulaması sabit kalırken verginin toplama zamanı değişmiştir (Lindner, 2000:102-103). Sürülerin geniş otlaklara yönlendirilmesi, sulanması, bir araya toplanması, otlatılacağı ve yatırılacağı yerlerin seçimi tamamen çobanın bilgi, irade ve deneyimi ile bağlantılıdır. Aynı şekilde sürünün çoğalması, damızlık hayvanların sürüde tutulması, sağımlik ve kesimlik hayvanların belirlenmesinde, hayvanların hastalıklarının tedavi edilmesinde çoban önemli bir yer tutar. Dolayısıyla hayvancılığın bir hayat tarzı haline dönüştüğü Türk kültür çevresinde çobanlık ön plana çıkmaktadır (Durmuş, 2014: 274).

Foto 3: Giresun- Eğribel Yaylası

Yaylacılığın geçim kaynağı olarak görülen yerlerde her türlü değişime rağmen eski usullerle yaylacılık geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir. Giresun ve çevresinde yaz aylarında göç alan irilini ufaklı yaylalar ve bunlara bağlı obalar bulunmaktadır. Kadırğa, Sis Dağı, Ağaçaşbaşı, Kümbet, Kulakkaya, Eğribel, Karagöl, Paşakonağı gibi yaylalar hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü yerlerin başında gelmektedir (Güleç, 2015: 507). Köylerde herkesin kendisi tarafından bakılan hayvanlar, yaylak ve güzlelerde açık alanlarda otlatıldığı için bir sürü oluşturularak çobanlar tarafından bakılır. Çobanlar karışık olarak göttükleri koyunların sahiplerinden Giresun yöresinde “güdü”, Trabzon ve

Rize yörelerinde “bernek” denilen bir ücret alırlar. Çobanların çoğu zaman tek geçim kaynakları güdü paralarıdır (Aça, 2018: 100).

Köylerin ileri gelenlerinin kiraladığı “ağa” tabir edilen kişilerce tutulan çobanların ücretini, gözetimini, esvaplarını ve diğer ihtiyaçlarını ağa sağlar. Köyün maddi durumu zayıf kişileri, kendi hayvanlarını ağanınkine katar, sayısınca parayı, ellerine geçtikçe ağaya verirler, kendileri çobanla muhatap olmazlar. Çobanların ücreti, hayvan başına göre karşılıklı anlaşmayla yapılır. Parasına olduğu gibi buğdayına, hayvanına da olabilmektedir. Eğer hayvanına ise temmuz ayında, hayvan, kuzu iken mal sahibi ile anlaşır. En iyi erkek kuzuların, bir kaçını koçluk için kendine ayıran mal sahibi, çobanın, kalan kuzulardan seçim yapmasını ister. Buna “Çoban hakkı” denir. Çobanlık sürüse bittiği zaman; çoban sürüyü köy meydanına getirir; mal sahipleri orada çobanla helalleşerek hayvanlarını teslim alır. Otlığa çıkarmadan önce, koyunlar gözden geçirilir (Türker, 2012: 86).

KADIN ÇOBANLARIN GÜNLÜK FAALİYETLERİ

Yaylalara göç edilirken göçerler yanlarına azık olarak mısır ekmeği alıp, yollarda yatarak dinlenerek 2-3 günde yaylaya varırlar. Geride ise daha genç nüfus kalmakta, bağ ve bahçelerin düzenlenmesi, mısır ekimini imece ile gerçekleştirmek ve mısırların yabani otlarını temizlemek gibi işleri yerine getirirler (Güleç, 2016: 508). Giresun ve havalisinde asırlardan beri devam eden yaylacılık geleneğine ait yayla göçüne “ot göçü” bayramı adı verilmektedir. Bu göç bazı kaynaklarda farklı olarak ifade edilmiş olsa da bunun kaynağında mısır otunun sökülmesi ile yaylaya gidiş arasında kurulan bir ilişki bulunmaktadır (Kuruca, 2012:651). Yayla yürüyüşü bittikten sonra yaylada yoğun bir çalışma ile yayla evleri günlük hayatın bir parçası haline getirilir. Hayvanların bakımı, sağılması ve sütlerin işlenmesi geciktirilmez. Yaylada her türlü iş zamanında yapılmak zorundadır, çünkü geç yapılan bir iş daha sonra yapılacak işlerin de gecikmesine vesile olur (KK: 10).

Doğu Karadeniz bölgesinde sürdürülen yayla ve yaylacılık faaliyetlerinin en önemli unsurunun kadınlar olduğunu söylemek mümkündür. Yöre kadınları sadece yaylacılık faaliyetlerinde değil aynı zamanda hayatın diğer alanlarında da belirleyici bir özelliğe sahiptir. Özellikle fındık ve çay toplama işlerini yörenin becerikli kadınları sürdürmektedir. Bölge arazisinin sarp ve engebeli olması aynı zamanda bütün aile bireylerini dayanışmaya ve iş bölümü yapmaya zorlamaktadır. Erkekler kadın gücünün yetmediği daha ağır işleri yaparken kadınlar ise erkeklerden geri kalan bütün işleri maharetle yapmakta ailesinin deva-

mına katkı sağlamaktadır (KK:2). Özellikle Giresun ve Trabzon illerinde kadınların yoğun bir çalışma hayatı içinde olduklarını söylemek gerekir. Köylerde bağ ve bahçe işlerinin sürdürülmesinden elde edilen ürünlerin pazarlara götürülüp satılmasına kadar kadınların varlığını görmekteyiz. Yayla bir nevi dinlenme yeri gibi görünüyorsa da burada hayat köylerdekinden daha canlıdır (KK: 9). Büyükbaş veya küçükbaş hayvanı olan yaylacılar sabah kalktıktan sonra öncelikle hayvanlarını sağırlarlar. Hayvanların sağılma işi tamamen kadınların işidir. Sütlerin işlenmesi yine tamamen kadınların işleri arasındadır. Son yıllarda küçükbaş hayvanların sağılmasında bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Bundan dolayı koyunlar sağılmayıp, daha kolay olarak sütleri kuzularına bırakılmaktadır (KK:6).

Foto 4: Trabzon-Kadırga Yaylası

Yaylalar uçsuz bucaksız otlaklarla dolu olup, hayvanlar aylarca bu verimli otlaklardan yayılır. Hayvanların yayılma işi genellikle erkeklerin iş olmakla beraber, kadın çobanların da sıklıkla hayvanlarını otlattıklarını görmekteyiz. Çobanlık ciddi bir birikim istemektedir. Hayvanların nerde otlatılacağından, ne zamana kadar otlatılacağına kadar çobanların bilgisi dâhilindedir(KK:5). Yayla kadınlarının hayvanların sağlığı konusunda da birikim sahibi oldukları görülmektedir. Zehirli ot yiyen hayvanların tedavilerinden, hayvanların doğum yapmalarına kadar birçok uygulamayı kadınlar yapmaktadır (KK: 6).

Yayla dönüşünden itibaren köylerde (cenik) bir sonraki yayla göçünün hazırlıkları başlatılmakta ve öncelikle hayvanlara ait eskiyen eşyaların yerine yenileri eklenmekte ya da tamiri mümkün olan eşyalar tamir edilmektedir. Hayvanlara ait çan, kelek, zil gibi seslenme araçları ve onlara ait parçalar yenilenip tamir edilerek kullanıma hazır hale getirilir. Koyunlardan kırkılan yünler eğrilerek dokunacak hale getirilmekte ve bunlar aynı şekilde boyanarak renk-

lendirilmektedir. Özellikle dokunacak yün iyi seçilmiş olmalı ve mümkünse kuzu yünü bu iş için ayrılmış olmalıdır (KK:4). Yayılda koyunlar köydeki uyulamaya benzer bir şekilde burada da imece usulü ile kırkılır ve yünleri aynı şekilde yıkanıp temizlenir ve kurutulmaya bırakılır (Kuruca, 2012: 653). Koyun kırkma faaliyetinin bir bayram havasında olduğunu görmekteyiz ve bu iş yaylada da köydeki gibi sıraya bağlanmıştır. Kimin koyunun ne zamana kırılacağı çok önceden tespit edilmektedir. Koyunların kırılan yünleri kalitesine göre ayrılır ve daha sonra temiz sularda yıkanıp kurutulmaya bırakılır. Eskiden koyunyünü çok aranana ve tercih edilen bir ürün iken son yıllarda koyunyünü alıcı bulamadığını görmekteyiz.

YAYLACILARIN YAŞADIĞI BAZI PROBLEMLER

Doğu Karadeniz’de yaylacılık faaliyetlerini sürdüren göçerlerin içinde kadınların özel bir yerinin olduğunu söylemek gerekir. Köy-yayla arasında ömürlerini tüketen kadınlar bu zorlu doğa şartlarının üstesinden gelerek bu toprakları birer üretim merkezi haline getirmişlerdir (KK: 7). Özellikle Giresun ili dışından gelen göçerlerin en ciddi problemi olarak ilkbahar aylarında yaylaya gelirken yollarımızın karla kaplı olması ciddi bir sıkıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yolların karla kapalı olması hem bizleri hem de hayvanlarımızı sıkıntıya sokmaktadır. Yollarımız açık olmuş olsa yayla yürüyüşümüz daha hızlı olur ve bizlerde en kısa zamanda yaylalarımıza ulaşabiliriz (KK: 4).

Anadolu’daki konar-göçerlerin hayat tarzlarını “göçebe” olarak tanımlamak doğru ve yeterli bir ifade olmamaktadır. Çünkü basit göçebe toplulukları, devamlı yer değiştiren, ziraatı ve yerleşik hayatı bilmeyen, sosyal organizasyonları gelişmemiş sürüler halinde yaşayan gruplardır. Konar-göçerler ise ekonomik açıdan hayvancılıkla uğraşan, hayat tarzı bakımından da yaylak ve kışlak alanları arasında hareket halinde olan gruplardır. Bunun yanı sıra tıpkı yerleşik halk gibi devletin idari, mali ve hukuki organizasyonu içinde de yer almışlardır (Sayılır, 2012: 568). Osmanlı Devleti döneminde bugünkü Trabzon’un merkezini teşkil ettiği Trabzon vilayetinin idari sınırları içinde bulunan ve kaza vasfı taşıyan Giresun, Rize, Ordu, Gümüşhane ve Samsun illerine ait koyun sürüleri çoğu zaman sorunsuzca ortak meraları kullanabilmekteydiler. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni idari yapılanmayla birlikte bu kazaların müstakil vilayet halini almaları ile birlikte yayla ve mera sınırları yeniden belirlenmiş; örneğin daha önce Gümüşhaneli hayvancılarla aynı meraları paylaşan Giresunlu sürü sahipleri geçmişten beri kullanageldikleri meraların kullanımı noktasında sorunlar yaşamaya başlamışlardır (Aça,2018: 98).

Göçerler olarak son yıllarda bazı problemler yaşanmaktadır. Özellikle göçer kadınların sosyal güvencelerinin olmaması ve bunun bir çözüme kavuşturulmamış olması en ciddi problem olarak görünmektedir (KK: 4). Göçerlerin büyük emek sarf ederek elde ettikleri hayvansal ürünler ne yazık ki pazarlarda gerçek değerini bulamadığı için son yıllarda göçerler bu işlerden vazgeçer durum gelmişlerdir. Ürünümüz tereyağı, süt, peynir, sebze, çökelek şehirlerden gelenler tarafından çok ucuza kapatılmak istenmektedir. Resmî kurumlar göçerlerin ürünün gerçek değerinde satılması için çalışmalar yapmalıdır (KK:7). Çobanlık bizim mesleğimiz ve bu şekilde resmiyet kazanmasını istiyoruz. Bu konuda gerekli çalışmalar yapılmadığı takdirde yakın zamanda yani bizlerden sonra bu yaylaların boş kalma tehlikesi bulunmaktadır. Bu işi çocuklarımız yapmayı düşünmüyorlar, devletimiz bu konuda bizlere yardımcı olmalıdır. Biz bu yaylaları sadece hayvancılık için değil aynı zamanda kültürel miraslarımızı korumak için kullanıyoruz (KK:3).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizin iktisadî ve sosyal hayatında önemli bir yere sahip olduğuna inandığımız «kadın çobanlarımız» hakkında Giresun-Trabzon illerini sınırlı tutmak suretiyle bu çalışma yapılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen kadınların yaş ortalaması ellinin üzerinde olup, bu kadınların çobanlık bilgilerinin atadan görme ile yani geleneksel yöntemlerle öğrendiklerini ifade ettikleri görülmektedir. Çoban kadınlar, konargöçer/çobancılıkla ilgili yazılı kayıtlara girmeyen birçok gizli bilgiye sahip olduklarını ve bu bilgilerin kayıt altına alınması gerektiğinin faydalı olacağını bilmektedir.

Bu çalışmaya göre kadın çobanların aslında büyük bir organizasyonu gerçekleştiren kimseler oldukları söylenebilir. Yörede yetiştirilen hayvanların her türlü faaliyetini büyük bir organizasyon çerçevesinde yöneten kadınların, aynı zamanda çobanlık kültürüne ait birçok geleneksel bilgiye de sahip olduklarını söylemek gerekir. Hayvanlara doğum yaptıran, tedavilerini gerçekleştiren kadınlar, bu konuda geleneksel eğitimin en güzel örneklerini sunmaktadır. Bu çalışma ömrünü çobanlıkla geçiren ve yaklaşık 70-75 yıldır çobanlık yapan Karadeniz bölgesi kadınlarına ait uygulamaları gündeme taşımak gayesiyle hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aça, M.; (2018). "Doğu Karadeniz Hayvancıları ve Çobanları Arasında Geleneksel Meslek Hukukunun Temsilleri", *folklor/edebiyat*, Cilt:24, Sayı:93, 2018/1, ss.93-103.
- Bostan, M. H., (1997), "XV-XIX. Yüzyıllarda Giresun Kazasının İdarî Taksimatı ve Nüfusu", *Giresun Tarih Sempozyumu*, (24-25 Mayıs 1996), İstanbul.
- Büyükcan Sayılır, Ş.; (2012). "Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1 (Yaz 2012), ss.563-580.
- Çelik, A.; (2014). "Türk Kültüründe Yaylak Kışlak Geleneği ve Bunun Doğu Karadeniz Bölgesindeki Yansımaları", *Yayla Kültürü ve Yaylacılık Sempozyumu* (6-7 Kasım 2014-Bilecik), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, ss.57-72.
- Çetin, N. ve Y. YILMAZ; (2014). Ulla Johansen ve Mehmet Eröz'ün Gözünden Yörüklerde Yayla Hayatı", *Yayla Kültürü ve Yaylacılık Sempozyumu*, (6-7 Kasım 2014-Bilecik), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, ss. 27-46.
- Durmuş, İ.; (2014). "Türk Kültür Çevresinde Kültür Adlandırılmaları", *Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı: 15, Kış, ss.269-298.
- Güleç, M. M., (2015). "Yaylacılık ve Otçu Göçü Geleneğine Sosyolojik Bir Bakış", *Geçmişten Günümüze Giresun*, Giresun İl Özel İdaresi Kültür Yayınları, Giresun, ss.506-511.
- Gülten, S., (2014). "Bir Heterodoks Derviş Kimliğinin İnşası Yahut Vefailikten Aleviliğe: Şeyh Çoban ve Evladına Dair", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 10, ss.93-113.
- Kuruca, N.; (2012). "Göç Olgusunun Giresun ve Havalisindeki Yansımaları (Giresun'da Otçu Göçü)", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyum*, (28-29-30 Mayıs 2010 Balıkesir), Motif Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 644-656.
- Lindner, R. P. (2000). *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev. Müfit Günay, Ankara: İmge Yayınları.
- Özdemir, C. Ve D. KAPLAN, (2013), "Çobanlık ve Çoban Gözüyle Arazi: Mikail Kaplan ve Aşağı Çamlı Köyü Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 27, ss. 442-459.
- Sümer, F., (1992), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Tanoğlu, A., (2010). "İskân Coğrafyası I, Esas fikirler, problemler ve metot" *Türkiyat Mecmuası*, ss. 1-27.
- Keçe Türker, S.; (2012). "Çoban Ve Konuk Ağırması", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23), ss. 83-88.

KAYNAK KİŞİLER

- KK:1: Şerife Karagöl, Tokat/Karayaka 75 yaşında (yaylacı)
KK:2: Gülhan Karagöl, Tokat/Karayaka, 54 yaşında (yaylacı)
KK:3: Ayşe Karagöl, Tokat/Karayaka, 52 yaşında (yaylacı)
KK:4: Hanım Şenel, Tokat /Karayaka, 52 yalında (yaylacı)
KK:5: Zühre Hekim, Ordu, 72 yaşında (yaylacı)
KK:6: Türkan Hekim, Ordu, 68 yaşında (yaylacı)
KK:7: Hüsniye Kılıç, Giresun/Bulancağ, 84 yaşında (yaylacı)
KK:8: Nazıye Kasap, Giresun/Bulancağ, 72 yaşında (yaylacı)
KK:9: Seher Koyuncu, Tokat/Karayaka, 77 yaşında (yaylacı)
KK:10: Necla Çakır, Sivas/Koyulhisar, 48 yaşında (yaylacı)